

BEATA TROCHIMSKA-KUBACKA

ORCID: 0000-0002-0841-6751

Uniwersytet Wrocławski

Andrzeja J. Norasa badania nad neokantyzmem

Andrzej J. Noras's research on Neo-Kantianism

Abstract: The paper presents the scholarly profile and scientific accomplishments of Andrzej J. Noras, a distinguished philosopher and historian of philosophy. Noras was an indisputable authority in the area of Neo-Kantianism philosophy. He was particularly interested in the issue of the periodisation of history of philosophy, the issues of philosophical systems, the relation between philosophy and psychology, as well as the question of the method of history of philosophy. Outlining Noras's contribution of to the interpretation of the neo-Kantian philosophy, the paper includes also an overview of his major works, *Historia neokantyzmu* [*History of Neo-Kantianism*] and *Kłopoty filozofii* [*Problems of Philosophy*].

Keywords: Noras, Neo-Kantianism, interpretation

Dnia 4 grudnia 2020 roku niespodziewanie i przedwcześnie zmarł Andrzej J. Noras, znamienity filozof i historyk filozofii, filozoficzny i naukowy autorytet. Jako profesor był zawodowo związany przede wszystkim z Instytutem Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, był długoletnim wykładowcą tego Instytutu, prodziekanem Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, a także prorektorem uczelni. Wraz z jego odejściem filozofia w Polsce utraciła nauczyciela wielu roczników studentów filozofii, badacza i współpracownika, niezwykle człowieka pełnego pasji i wytrwałości w zgłębianiu zagadnień filozoficznych, a zarazem żywo reagującego na otaczający go świat.

Andrzej Jan Noras urodził się 6 sierpnia 1960 roku w Lędzianach. W 1980 roku uzyskał maturę w Śląskich Technicznych Zakładach Naukowych w Katowicach. W latach 1980–1986 odbył studia z filozofii na Akademii Teologii Ka-

tolickiej w Warszawie (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), gdzie obronił magisterium na podstawie pracy *Stosunek istoty i istnienia w „Zur Grundlegung der Ontologie” Nicolai Hartmanna*, napisanej pod kierunkiem prof. Mieczysława Gogacza. Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał 1993 roku na KUL-u na podstawie rozprawy *Nicolai Hartmanna koncepcja wolności woli* (1998), której promotorem był prof. Jerzy Gałkowski. W latach 1991–1995 pracował na WSP w Częstochowie. W 1995 roku został zatrudniony na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, gdzie trafił do Zakładu Historii Filozofii kierowanego przez prof. Czesława Głombika. W 2001 roku habilitował się na Uniwersytecie Śląskim na podstawie dysertacji *Kant a neokantyzm badeński i marburski* (2000). W 2008 roku uzyskał stanowisko profesora Uniwersytetu Śląskiego, a w 2015 roku tytuł naukowy profesora zwyczajnego. Był profesorem Uniwersytetu Śląskiego i Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach oraz Wyższej Szkoły Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych. Poza pracą naukową i dydaktyczną był również zaangażowany w sprawy organizacyjne i administracyjne UŚ. W Instytucie Filozofii kierował Zakładem Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej (2006–2019) oraz podyplomowymi studiami z filozofii i etyki przy Instytucie Filozofii (2005–2020). W latach 2008–2016 pełnił funkcję prodziekana ds. nauki Wydziału Nauk Społecznych UŚ, a od 2016 do 2020 był prorektorem Uniwersytetu Śląskiego ds. badań naukowych. Wypromował ośmiu doktorów filozofii, był autorem licznych recenzji magisterskich, doktorskich, habilitacyjnych itp. Współpracował z zagranicznymi badaczami i ośrodkami studiów nad neokantyzmem, uczestniczył w licznych międzynarodowych konferencjach.

Z zakresu historii filozofii niemieckiej, historii filozofii nowożytnej i współczesnej opublikował ponad 100 artykułów naukowych oraz dziewięć książek: *Nicolai Hartmanna koncepcja wolności woli* (Katowice 1998); *Kant a neokantyzm badeński i marburski* (Katowice 2000, wydanie drugie 2005, tłumaczenie na język słowacki 2011); *Kant i Hegel w sporach filozoficznych osiemnastego i dziewiętnastego wieku* (Katowice 2007); *Historia neokantyzmu* (Katowice 2012, tłumaczenie na język niemiecki 2020); *Kłopoty z filozofią* (Katowice 2015); *Rozumienie systemu w filozofii pokantowskiej* (Katowice 2016); *Problem psychologii w filozofii pokantowskiej* (Katowice 2017); *Filozof czystego poznania. Rzecz o Hermannie Cohenie* (Katowice 2018); *Niedocenieni myśliciele — zapomniane historie filozofii* (Katowice 2019). Był redaktorem prac zbiorowych, tłumaczem książek i artykułów z języka niemieckiego. Zredagował prace: *Człowiek i polityka. Księga jubileuszowa z okazji 65. urodzin Profesora Jerzego Gałkowskiego* (wraz z J. Kłosem, Lublin 2002); *Między kantyzmem a neokantyzmem* (wraz z D. Kubokiem, Katowice 2002); *Wokół Badań logicznych. W 100-lecie ukazania się dzieła Edmunda Husserla* (wraz z C. Głombikiem, Katowice 2003); *Rationality Today. Challenges, Problems, Changes* (wraz z A. Kiepasem, Katowice 2003); *Filozofia i czas przeszły. Profesorowi Czesławowi Głombikowi w 70. rocznicę urodzin* (wraz z B. Szotek, Katowice 2005); *Pytania i perspektywy transcendentalizmu. W dwusetną rocznicę śmierci Immanuela Kanta* (Katowice 2006); *Neokantyzm badeński i marburski. Antologia tekstów* (wraz z T. Kubalicą, Katowice 2011); *Marburg versus Südwestdeutschland. Philosophische Differenzen zwischen den beiden Hauptschulen des Neukantianis-*

mus (wraz z C. Krijnenem, Würzburg 2012). Przetłumaczył książki: N. Hartmann, *Wprowadzenie do filozofii. Autoryzowany zapis wykładu wygłoszonego w semestrze letnim 1949 roku w Getyndze*, Warszawa 2000; H. Schnädelbach, *Hegel. Wprowadzenie*, Warszawa 2006; H. Cohen, *Kantowska teoria doświadczenia*, Kęty 2012.

Należał do Polskiego Towarzystwa Fenomenologicznego, Polskiego Towarzystwa Filozofii Systematycznej, był członkiem rady programowej czasopisma „Folia Philosophica” i rady redakcyjnej czasopisma „Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych”. Pełnił funkcję przewodniczącego zespołu oceniającego UKA. Podejmował działalność na rzecz popularyzacji filozofii, zwiększania jej oddziaływania i znaczenia w środowisku naukowym oraz poza nim. Współtworzył interdyscyplinarne seminarium naukowe *Problem granic w filozofii i nauce*, swoimi filozoficznymi refleksjami dotyczącymi kształtu codzienności dzielił się ze słuchaczami Polskiego Radia Katowice w audycji zatytułowanej *Szkoła ba*.

Należał do elitarnego grona znamienitych postaci świata akademickiego, określanych mianem ludzi Uniwersytetu, dla których uczelnia to nie tylko miejsce pracy. Uniwersytet był dla Andrzeja pasją i życiem. Z niebywałym oddaniem zaangażował się w sprawę reformy nauki i szkolnictwa wyższego oraz przekształcenia UŚ w nowoczesną uczelnię. Jego działalność naukowa, organizacyjna i dydaktyczna, charakteryzująca się autentyczną troską o człowieka, jest tego świadectwem. Był wybitnym uczonym, jednym z czołowych polskich znawców neokantyzmu, wspaniałym nauczycielem akademickim, który cierpliwie i z ogromnym zaangażowaniem przekazywał studentom swoją wiedzę i umiejętności. Był niekwestionowanym autorytetem naukowym — wymagającym, pragmatycznym i merytorycznym, nieustannie dbającym o najwyższy poziom uniwersyteckiego kształcenia i prowadzonych badań naukowych. Wytaczał nowe kierunki badawcze oraz inspirował współpracowników. Dla wielu był mistrzem, niedościgłym wzorem. Wielokrotnie dawał świadectwo troski o rozwój kadry naukowej, wychowanie młodego pokolenia filozofów¹.

Andrzej J. Noras zawsze wykazywał się ponadprzeciętną aktywnością naukową i dydaktyczną, którą godził z zaangażowaniem w życie i służbę akademickiej społeczności uczelni. Złożona osobowość, jaką był, znajdowała wyraz w jednoznacznym opowiedzeniu się po stronie rozumu — rozumu w sposób charakterystyczny dla niego często zaprawionego sceptycyzmem, krytycznym dystansem, wnikliwą ironią wobec rozmaitych przejawów głupoty, pustosłowania, braku racjonalności zarówno w wymiarze filozoficznym, naukowym, jak też w ramach rzeczywistości społecznej czy zwykłej codzienności. Irytowały go puste formy, pozory uczoneści i wiedzy. Bezkompromisowy w realizacji swego powołania i konsekwentny w dążeniu do założonych celów, przede wszystkim cenił sobie wartość prawdy. Dzięki temu szczególnemu splotowi cech Andrzej J. Noras zyskał uznanie i autorytet w środowisku naukowym. Wiarygodny i przekonujący stał się Mistrzem w oczach wielu spośród współpracowników i studentów. Nietuzinkowa osobowość Profesora sprawiała, iż przekaz wiedzy w jego realizacji stawał się żywym i inspirującym procesem. Jego wykłady z filozofii współczesnej zyskały sobie w ocenie studentów przydomek „kultowych”².

¹ List kondolencyjny, „Gazeta Uniwersytecka UŚ” (2021), nr 4 (284), <https://gazeta.us.edu.pl/node/428173> (dostęp: 18.02.2021).

² <https://filozofuj.eu/wspomnienia-o-sp-profesorze-andrzeju-norasie/> (dostęp: 17.02.2021).

Od lat dziewięćdziesiątych zeszłego wieku Andrzej J. Noras współpracował z Instytutem Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego. Wzajemne kontakty zostały nawiązane jeszcze w okresie, gdy Instytutem kierował profesor Karol Bał, który był recenzentem jego książki habilitacyjnej. Profesor Noras prowadził wykłady dla studentów i pracowników Instytutu Filozofii UWr. Organizowano wspólne konferencje o zasięgu krajowym i międzynarodowym zarówno z inicjatywy pracowników Instytutu Filozofii UWr (cykliczne konferencje „Kołokwia Platońskie” i „Światy możliwe”), jak i Instytutu Filozofii UŚ, owocem których były wspólne publikacje. Stosunkowo niedawno, w 2018 roku Profesor Noras uczestniczył w roli honorowego gościa na konferencji poświęconej filozofii neokantyzmu i filozofii żydowskiej, która odbyła się w Instytucie Filozofii UWr.

Dziedziną, której w szczególności Andrzej J. Noras poświęcał swój czas, była historia filozofii; podzielał przekonanie o jej znaczeniu dla badań dotyczących wszelkich istotnych problemów filozoficznych. Do perfekcji opanował warsztat historyka filozofii i podkreślał, że wiele zawdzięcza w tym względzie swoim mistrzom, profesorom Mieczysławowi Gogaczowi, Jerzemu Gałkowskiemu i Czesławowi Głombikowi.

Naukową drogę, którą podążał, charakteryzował następująco:

Moje badania poszły w dwóch kierunkach. Pierwszy dotyczył etyki, a właściwie nie całej etyki, ale problemu wolności. Ten problem mnie zainspirował i stał się tematem mojej pracy doktorskiej. Skupiłem się w niej na rozumieniu wolności woli u Nicolaia Hartmanna, bo problemu wolności woli nie da się oczywiście omówić całościowo. [...] kiedy próbuje się mówić o problemie, czyni się konkretny punkt wyjścia. Wtedy okazuje się, że ten punkt wyjścia zatacza coraz szersze kręgi. Podobnie było w moim wypadku — filozofia Nicolaia Hartmanna, etyka i problem wolności woli zaprowadziły mnie do źródeł filozofii Hartmanna, czyli do szkoły marburskiej. W ten sposób głównym tematem moich zainteresowań stał się neokantyzm, który zresztą badamy w Katowicach. Instytut Filozofii Uniwersytetu Śląskiego jest centrum badań nad neokantyzmem w Polsce, a neokantyzm przeżywa obecnie renesans w całej Europie. Niemcy, czyli ojczyzna neokantyzmu, miały z nim ogromne problemy po drugiej wojnie światowej, ponieważ większość filozofów neokantowskich była pochodzenia żydowskiego. Dopiero w latach 90. rozpoczęły się studia nad neokantyzmem, a my dobrze wpisaliśmy się w ten nurt. Przy okazji wyszło na jaw, że neokantyzm jest całkiem nową filozofią, a nie tylko odnowieniem myśli Immanuela Kanta. Cały program neokantyzmu sprowadza się w gruncie rzeczy do tego, co rozumiemy pod pojęciem filozofii krytycznej. W zakończeniu *Krytyki praktycznego rozumu* Kant napisał: „dwie rzeczy napelniają umysł coraz to nowym i wzmagającym się podziwem i czcią [...]: niebo gwiaździste nade mną i prawo moralne we mnie”. Jak krytycznie to niebo gwiaździste poznać i jak zgodnie z prawem moralnym działać — to właśnie mnie zajmuje³.

Noras zajmował się także filozofią — jak ich nazwał — postneokantystów, spośród których obok wspomnianego Nicolaia Hartmanna najbardziej cenił sobie Karla Jaspersa. Był też specjalistą z zakresu filozofii kantowskiej, prowadził badania nad recepcją myśli Kanta i Hegla. Należał do najwybitniejszych znawców i badaczy pokantowskiej filozofii niemieckiej — o myśli neokantyzmu traktują najważniejsze z jego dokonań naukowych. Żywo interesowały go zwłaszcza neokantyzm badeński oraz neokantyzm marburski. Tytuł rozprawy habilitacyjnej *Kant a neokantyzm badeński i marburski* niejako potwierdza obrany przez niego kierunek badań w na-

³ M. Mickielewicz, *Kłopoty z filozofią*, „Gazeta Uniwersytecka UŚ” (2016), nr 4 (234), <https://gazeta.us.edu.pl/node/281363> (dostęp: 18.02.2021).

stępnym latach konsekwentnie rozwijany. Praca ta w pierwszej części została poświęcona problemowi metafizyki w filozofii Kanta oraz odmienności tego ujęcia w stosunku do klasycznej metafizyki, jak też współczesnych ontologii Heideggera i Hartmanna. Część druga obejmuje prezentację zasadniczych motywów myśli neokantyzmu marburskiego i badeńskiego oraz ich relacji do koncepcji Kanta. W pracy obok problemu metafizyki wiodącym zagadnieniem jest kwestia transcendentizmu w ujęciu Kanta i neokantyzmu.

Wierny idei historycznej prawdy Profesor Noras przez lata prowadził rzetelne studia, szczegółowe badania historyczno-filozoficzne z zakresu filozofii neokantowskiej. Należy podkreślić, że pozostaje w tym względzie niekwestionowanym autorytetem w Polsce i za granicą, a jego wkład jest nie do przecenienia. Szczególne miejsce w jego dorobku zajmuje opublikowana w 2012 roku monumentalna praca zatytułowana *Historia neokantyzmu*. Ta obejmująca 720 stron książka stanowi pierwsze systematyczne opracowanie filozofii neokantowskiej i jest wydarzeniem bez precedensu, niemającym odpowiednika w światowej literaturze przedmiotu. *Historia neokantyzmu* zaczyna się od ogólnej charakterystyki neokantyzmu wraz z opisem zasięgu jego oddziaływania, określeniem ram czasowych i wewnętrznych podziałów. Przedstawienie genezy neokantyzmu zostało powiązane z rekonstrukcją skomplikowanej sytuacji filozofii niemieckiej w połowie XIX wieku. Neokantyzm jako ruch filozoficzny kształtował się bowiem w napięciu pomiędzy zwolennikami stopniowo tracącego na znaczeniu heglizmu i rosnącego w siłę kantyzmu, a także w ogniu filozoficznych sporów na temat charakteru dziedzictwa kantowskiego, jak choćby ówczesna słynna debata pomiędzy Trendelenburgiem i Fischerem, w którą włączył się także Hermann Cohen. W drugiej części pracy znajdujemy omówienie stanowisk najważniejszych przedstawicieli siedmiu podstawowych kierunków neokantyzmu, z podziałem na wczesny neokantyzm obejmujący nurt: fizjologiczny, metafizyczny, relatywistyczny i psychologiczny oraz neokantyzm (właściwy) to znaczy: kierunek realistyczny, szkołę badeńską i szkołę marburską. Punkt odniesienia prowadzonych w monografii analiz stanowi, uznawana dziś za klasyczną, kodyfikacja neokantyzmu, jakiej dokonał T.K. Österreich w swoim opracowaniu słynnego dzieła Friedricha Überwega *Grundriss der Geschichte der Philosophie*⁴. Niemniej jednak, jak zauważa Noras, przejęty od Überwega-Österreicha podział kierunków filozofii neokantowskiej został przez niego nieco zmodyfikowany i uzupełniony z uwagi na późniejsze badania w tym zakresie⁵. Sylwetki filozoficzne poszczególnych myślicieli zostały przedstawione z troską o historyczno-filozoficzny szczegół, przede wszystkim ze względu na te aspekty ich koncepcji, które miały walor decydujący o przynależności do określonego kierunku neokantyzmu. Obok wiodących nazwisk charakterystyka obejmuje także tych przedstawicieli myśli neo-

⁴ Por. F. Überweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, Teil 4. *Die deutsche Philosophie des XIX. Jahrhunderts und der Gegenwart*, T.K. Österreich (Hrsg.), Berlin 1923. W 1951 roku w niezminionej wersji ukazało się 13 wydanie. Por. też A. J. Noras, *Historia neokantyzmu*, Katowice 2012, s. 23.

⁵ Por. A. J. Noras, *Historia neokantyzmu*, s. 28–37, 402–403. W szczególności zaproponowany przez Norasa podział neokantyzmu nawiązuje do prezentowanego przez J. Kiersnowską-Sucharzewską, zob. J. Kiersnowska-Sucharzewska, *Metafizyka Kanta w świetle polemiki neokantystów*, „Przegląd Filozoficzny” 40 (1937), s. 367.

kantowskiej, którzy dotychczas na gruncie polskich badań byli mniej znani lub faktycznie nieobecni. Zapewne jest to konsekwencją wykorzystania niezwykle szerokiego spektrum prac, w tym tych najważniejszych i podstawowych, dotyczących historycznego i filozoficznego wymiaru refleksji neokantowskiej. Załączony ponad sześćdziesięciostronicowy *Wykaz literatury cytowanej* należy uznać za najobszerniejszą prezentację z zakresu poświęconej neokantyzmowi literatury przedmiotu zarówno źródłowej, jak i sekundarnej.

Kolejna niezwykle znacząca praca w dorobku naukowym Andrzeja J. Norasa nosi tytuł *Filozof czystego poznania. Rzecz o Hermannie Cohenie*, a poświęcona jest myśli założyciela szkoły marburskiej. Przytoczone powyżej stwierdzenie Norasa, że „neokantyzm jest całkiem nową filozofią, a nie tylko odnowieniem myśli Immanuela Kanta” znajduje w niej swoje pełne potwierdzenie. Z perspektywy dnia dzisiejszego monografia ta jawi się jako swego rodzaju podsumowanie wieloletnich badań Profesora nad neokantyzmem marburskim, w tym w szczególności nad filozofią Cohena.

Książka łączy perspektywę systematyczną i historycznofilozoficzną, podejmuje podstawowe problemy i pojęcia, wokół których koncentrowała się refleksja Cohena zarówno w wymiarze filozofii teoretycznej, jak i filozofii praktycznej. W części poświęconej filozofii teoretycznej Noras prowadzi analizę z podziałem na zasadnicze etapy historycznej ewolucji poglądów Cohena: od przedmarburskiego „psychologisty”, poprzez okres formułowania teoretycznych podstaw neokantyzmu marburskiego i w końcu czas budowania własnego systemu filozofii. Praca zawiera historyczno-problemową analizę dzieł Cohena określających podstawy neokantowskiego idealizmu krytycznego w wersji marburskiej. Neokantyzmu, który stanowczo nie pozwala się sprowadzić do „filologii Kantowskiej” i będącego raczej realizacją ducha filozofii Kanta aniżeli jej literalnego odczytania. Z zasadniczych wątków teorio-poznawczego programu Cohena omówieniu podlegają: pojęcie metody transcendentnej, pojęcie jedności świadomości, problem rzeczy samej w sobie, stosunek do koncepcji Platona, pojęcie „faktu nauki”. Dalsze rozważania skoncentrowane są wokół analizy kluczowych zagadnień zawartych w pierwszej części Cohenowskiego systemu, noszącej tytuł *Logik der reinen Erkenntnis*. Noras obok zagadnienia rozumienia systemu i jego otwartości porusza problem źródła (*Ursprung*) i problem podstawy (*hypothesis*). W szczególności dwa ostatnie z wymienionych wśród znawców przedmiotu wciąż budzą żywotne dyskusje i kontrowersje. Z oczywistych względów kwestie te nie mogą być tu przedmiotem szczegółowych omówień, samo wskazanie literatury poświęconej tym zagadnieniom zajęłoby wiele stron. Profesor Noras w swojej książce nie tylko zaznajamia czytelnika z podstawowymi ujęciami, ale także zajmuje określone stanowisko w tym wielowątkowym sporze. Podsumowując, w jego ocenie Cohen rozumie pojęcie źródła przede wszystkim przez pryzmat myślenia i w związku z koniecznością ugruntowania poznania, określenia podstaw poznania. Tym samym Noras krytycznie dystansuje się od interpretacji sprowadzających problematykę źródła do wymiaru metafizycznego w sensie platońskim czy religijnego⁶. W odniesieniu do drugiego zagadnienia znanym faktem jest to,

⁶ Por. *ibidem*, s. 155–124. Cohen stwierdza: „Myślenie nie powinno mieć żadnego źródła poza samym sobą”, „Myślenie naukowe zaczyna swą historię wraz z pojęciem źródła”, *idem*, *System der Philosophie*, I. *Logik der reinen Erkenntnis*, Berlin 1914, s. 13, 79.

że Cohen i marburczycy interpretowali Platońską ideę jako *hypothesis*. Jednak jak podkreśla Noras, epistemologiczna interpretacja teorii idei nie jest równoznaczna z uznaniem, że *hypothesis* może być identyfikowane z hipotezą w sensie nowożytnego przyrodoznawstwa: „Pojęcie *hypothesis* — stwierdza Noras — tak jak pojęcie »źródło«, stanowi tu metodyczny środek służący zrozumieniu i ugruntowaniu poznania. Idealizm krytyczny staje się próbą uzasadnienia poznania, którego przedmiotem nie jest byt, jak było to w dawnym idealizmie, lecz »poszukuje własnego podmiotu w myśleniu«⁷. W swojej ocenie potwierdza zdanie Lembecka, który przekonuje: „*Hypothesis* jest i pozostaje gwarantem pewności poznania”⁸. Co istotne, Noras zaznacza jednocześnie, że pojęcia źródła i *hypothesis* w ramach Cohenowskiej logiki czystego poznania nie pozwalają się właściwie zrozumieć bez związku z pojęciem systemu.

O ile powyżej rozważana filozofia teoretyczna Cohena zasadniczo znajduje swoje odzwierciedlenie w ramach polskich badań, o tyle w zakresie opracowania jego myśli praktycznej pozostajemy wciąż na początku drogi. Z tego względu podjęcie tej problematyki w książce *Filozof czystego poznania* jest w dwójnasób godne uwagi. W kontekście filozofii praktycznej Cohena Noras omawia kwestie: etyki, filozofii prawa, filozofii religii, estetyki, a także psychologii. Niestety w tym miejscu nie sposób odnieść się do wszystkich wymienionych wątków, w uporządkowany i syntetyczny sposób są one przedstawione w książce. Spośród nich kluczowym i szczególnie złożonym w myśli Cohena jest problem stosunku etyki i religii, etyki i filozofii religii. Cohen — neokantysta, żarliwy niemiecki patriota i orędownik niemieckiej kultury przez całe życie pozostawał zarazem silnie związany z tradycją żydowską i judaizmem. W konsekwencji nie zaskakuje fakt, że wielokrotnie w swoich pracach czynił przedmiotem namysłu relację, jaka zachodzi między etyką a filozofią religii, a jego stanowisko w tym względzie ewoluowało. Wobec często dość rozbieżnych i skrajnych ujęć tego aspektu myśli Cohena w obrębie literatury przedmiotu (na przykład Franz Rosenzweig i Karl Löwith) Noras proponuje swoją interpretację. W jej ramach zakłada, że na etapie budowania systemu filozofii Cohen etykę identyfikował z nauką, z etyką filozoficzną, która jako taka znajdowała ugruntowanie w prawie i naukowym rozumie. Jednocześnie stanowisko Cohena łączyło się z podporządkowaniem religii etyce oraz wiązaniem ich obu z pojęciem kultury⁹. I choć w późniejszym okresie rozwoju filozofii Cohena istotnemu wzmożeniu uległ wątek czysto religijny, to jednak Noras skłonny jest zgodzić się z oceną Waltera Kinkela, że wielką zasługą Cohena dla religii było „uetycnienie religii”¹⁰. W pracy *Filozof czystego poznania* Noras ukazuje Cohena jako myśliciela żywo zaangażowanego

⁷ A.J. Noras, *Filozof czystego poznania. Rzecz o Hermannie Cohenie*, Katowice 2018, s. 125.

⁸ K.-H. Lembeck, *Platon in Marburg. Platonrezeption und Philosophiegeschichtsphilosophie bei Cohen und Natorp*, Würzburg 1994, s. 123; por. też A.J. Noras, *Filozof czystego poznania*, s. 128.

⁹ A.J. Noras, *Filozof czystego poznania*, s. 207–208. Cohen stwierdza: „I tak jak kultura ma swoją jedność w systemie filozofii, tak też kultura moralna musi mieć swe korzenie i punkt ciężkości dla swego dalszego rozwoju w filozofii systematycznej”, *idem, Religion und Sittlichkeit: eine Betrachtung zur Grundlegung der Religionsphilosophie*, Berlin 1907, s. 67.

¹⁰ Por. A.J. Noras, *Filozof czystego poznania*, s. 219.

w kluczowe kwestie filozoficzne przełomu XIX i XX wieku, filozofa zatroskanego o losy filozofii, dążącego do ugruntowania filozofii jako nauki.

Zapewne nie jest to tylko zwykła koincydencja, że problem filozofii, jej statusu i przedmiotu był także jednym z naczelnych motywów namysłu Profesora Norasa. Refleksji nad pojęciem filozofii, historią filozofii oraz zagadnieniem niezwykle skomplikowanej sytuacji, w jakiej znalazła się filozofia w dobie współczesnej, poświęcona jest wydana w 2015 roku książka zatytułowana *Kłopoty z filozofią*. W książce Noras zdecydowanie krytycznie ocenia dominujące w filozoficznej współczesności tendencje, znajdujące wyraz w dążeniu do nowości, innowacji, powiedzenia za wszelką cenę czegoś oryginalnego. Co istotne, często bardzo silnie łączy się to z lekceważącym stosunkiem do historii filozofii i zapomnieniem o dziedzictwie filozofii. W przekonaniu Profesora w podejściu tym ujawnia się zjawisko szerszej natury, w ramach którego modelowi klasycznemu starożytnych Greków w zakresie rozumienia zadań filozofii kultura współczesna przeciwstawia model amerykański, anglosaski. Co więcej — jego zdaniem — o niechęci wobec historii filozofii w znaczącej mierze decydują pozamerytoryczne względy, choćby tego typu, że historię filozofii traktuje się jako li tylko jedną z licznych subdyscyplin filozofii i to w obecnym czasie nieco już archaiczną. Jak podkreśla Noras w procesie tym nie bez znaczenia jest dominująca rola „zauroczenia słowem” właściwa filozofii ponowoczesnej, ukształtowanej pod wpływem myśli Heideggera. Do obecnej sytuacji w jakiej mierze przyczynił się także Hans-Georg Gadamer, który krytykując neokantowską wizję filozofii, ujmującą historię filozofii jako historię problemów filozoficznych, uznał, że właściwym sposobem rozumienia dziejów jest „historia pojęć”. I choć (wywodzący się z neokantyzmu) Gadamer nie krytykował dziejów filozofii, lecz jedynie ich określone, neokantowskie rozumienie, to jednak w konsekwencji przyczynił się, w ocenie Norasa, do upowszechnienia ahisterycznego ujęcia filozofii¹¹.

Tymczasem jego zdaniem nie sposób uprawiać filozofię bez znajomości historii filozofii, stwierdza: „przede wszystkim ten, kto uznaje się za filozofa, powinien znać historię filozofii, a programowe odrzucenie historii filozofii jest odrzuceniem filozofii i bardzo często może oznaczać skupienie się na pytaniach pozornych”¹². Tak więc, sedno problemu tkwi w sposobie rozumienia historii filozofii, alternatywa: albo filozofia, albo historia filozofii jest z gruntu fałszywa. Nie należy historii filozofii sprowadzać do znajomości tej, czy innej koncepcji, do sprawozdania z biografii i osiągnięć określonych postaci. Zdaniem Norasa odpowiedzialne filozofowanie może się realizować tylko w duchu filozofii historycznej, to znaczy z wykorzystaniem historii filozofii do nowego filozofowania. Przytacza stanowisko Nicolai Hartmanna, który pisze o tym w następujących słowach: „Sprawą najważniejszą w takiej historii nie jest »zrozumienie«, co myśleli, sądzili, czego uczyli i czego chcieli myśliciele, lecz »ponowne rozpoznanie« tego, co poznali”¹³. Norasowi bliska była koncepcja podzielana przez Hartmanna, że filozofia winna być namysłem nad problemami

¹¹ Por. *ibidem*, s. 112.

¹² *Ibidem*, s. 113.

¹³ N. Hartmann, *Myśl filozoficzna i jej historia*, tłum. J. Garewicz, [w:] N. Hartmann, *Myśl filozoficzna i jej historia. Systematyczna autoprezentacja*, Toruń 1994, s. 23; por. też A.J. Noras, *Kłopoty z filozofią*, Katowice 2015, s. 45.

filozoficznymi¹⁴. W tym też względzie uznawał za pomocną historię filozofii, która uczy nas, że choć zmienia się kontekst i odpowiedzi, to problemy są jakoś podobne. Problemy związane są zawsze ze stanem naszej wiedzy, przy czym zakładamy postęp poznania mając jednocześnie świadomość, że istnieją granice poznania. Filozofia rozumiana jako historia problemów, niesie ze sobą wymóg uwzględnienia perspektywy historycznej w ujęciu tychże problemów. Podejście takie pozwala zminimalizować ryzyko popełniania starych błędów czy też wyważania dawno otwartych drzwi. W książce zostaje przywołane słynne zdanie Bernarda z Chartres, który mówił, że wsparci na barkach olbrzymów widzimy więcej. W tym sensie historii filozofii uczymy się nie po to by znać daty, lecz po to by powiedzieć więcej.

W powyższym kontekście znaczące jest pytanie o stosunek filozofii i nauki, jak też kwestię statusu filozofii we współczesnej nauce. Norasowi bliskie jest ujęcie Karla Jaspersa, który uważa, że filozofowanie należy do istoty człowieczeństwa oraz że z jednej strony filozofia jest czymś więcej niż nauka, z drugiej zaś czymś mniej, choć w postępowaniu swoim jest częściowo naukowa¹⁵. W rozumieniu Jaspersa filozofia jest „źródłową wolą wiedzy”, wiedzą o charakterze całościowym, w tym sensie nauka stanowi tylko jeden z jej kierunków. Filozofii nie da się sprowadzić do jakiejś dyscypliny szczegółowej, a uzyskiwane w filozofii upewnienie należy odróżnić od pewności naukowej¹⁶. W podobnym duchu, zachowując świadomość złożoności problemu rozumie filozofię i jej relację z nauką Max Scheler. W ocenie Norasa Jaspersowi i Schelerowi udało się uniknąć dwu skrajności: „Pierwszą jest naukowa *par excellence* filozofia neokantystów, drugą — poetycka nowomowa Heideggera”¹⁷. Innymi słowy, Noras współczesnej filozofii stara się wyznaczyć miejsce pomiędzy opozycyjnymi biegunami: scjentyzmem i filozofią nienaukową, filozofią usiłującą za wszelką cenę utrzymać związek z nauką i filozofią, która od nauki się dystansuje.

Zgodnie z jego przekonaniem w filozofii chodzi o to, żeby uchwycić obiektywny, prawdziwy obraz świata, sensy przedmiotowe. Stąd filozofię uznaje za postać nauki, co wcale nie oznacza dla niego, że ma ona dostarczać bezwzględnie prawdziwego i niepowątpiewalnego poznania. Z uwagi na specyfikę filozofii jest to wykluczone. Zdaniem Norasa filozof zamiast być filodoksem (miłośnikiem mniemań), winien być — zgodnie z klasycznym rozumieniem tego terminu — miłośnikiem mądrości. W jego ocenie postawa filozoficzna łączy się, z jednej strony, z uświadomieniem sobie wpływu światopoglądu i własnej historyczności na myślenie, z drugiej, z wymogiem redukcji i ograniczania tego wpływu. Wzniesienie się ponad uwikłanie w światopogląd, partykularyzmy codzienności, czyli to co w jego książce nazwane zostało „partyjnością”, „stanowiskowością” pozostaje w ścisłym związku z wymogiem dążenia do wiedzy obiektywnej, do prawdy. Przy czym Noras w pełni

¹⁴ Por. A.J. Noras, *Kłopoty z filozofią*, s. 46. Jak zaznacza Noras, ten sposób ujęcia historii filozofii miał swój początek w koncepcji Leibniza, następnie znalazł rozwinięcie w myśli Teichmüllera i Diltheya oraz w neokantyzmie badeńskim i marburskim. Uznaje się, że w ramach neokantyzmu z postulatem tym jako pierwszy wystąpił Wilhelm Windelband.

¹⁵ Por. *ibidem*, s. 116.

¹⁶ Por. *ibidem*, s. 8.

¹⁷ A.J. Noras, *Kłopoty z filozofią*, s. 118.

podziela pogląd, że całkowicie bezzałożeniowe myślenie nie jest w gruncie rzeczy możliwe. Tym samym formułuje wymóg usytuowania się pomiędzy skrajnościami, jakimi są stanowiskowość i bezzałożeniowość. Prawda jako założony cel refleksji filozoficznej jak najbardziej zachowuje ważność także w kontekście uznania niemożliwości jego ostatecznej realizacji. W tym względzie Noras w pełni podziela przekonanie przedstawicieli marburskiej szkoły neokantyzmu, iż poznanie ma procesualny charakter.

Każdy rozdział książki *Kłopoty filozofii* poświęcony został jednemu z „kłopotów”, to znaczy jednemu z zagrożeń filozofii. Zgodnie z postawioną diagnozą niezwykle istotną rolę w tym zakresie odgrywają przemiany cywilizacyjne, rozwój współczesnych środków technicznych, które choć przyczyniają się do poprawy jakości życia, to jednocześnie stają się podstawą wyjałowienia i degeneracji wartości kultury. Procesowi temu towarzyszy utrata znaczenia i roli intelektualistów, w tym także filozofów w życiu współczesnych społeczeństw. Książka *Kłopoty filozofii* prezentuje samodzielny, oryginalny punkt widzenia Andrzeja J. Norasa, stanowi wyraz dojrzałego, krytycznego namysłu nad znaczeniem filozofii w kulturze współczesnej i definiuje jego filozoficzne *credo*. Poza wymienionymi już kwestiami w szczególności sposób Profesora interesowało zagadnienie periodyzacji historii filozofii, problem systemu w filozofii, relacja między filozofią i psychologią w kontekście problemu psychologizmu, a także zagadnienie metody historii filozofii. Jego największymi autorytetami filozoficznymi byli Kant, Cohen, Hartmann i Jaspers.

Znakomite dokonania naukowe, dydaktyczne, organizacyjne Profesora nie miałyby szansy zaistnieć, gdyby nie niezwykle wręcz pracowitość podszyta śląską mentalnością, w myśl której — jeśli robić coś, to dobrze, albo wcale. Takim był bowiem człowiekiem, wymagający wobec innych, ale także i przede wszystkim wobec samego siebie. Profesor Andrzej J. Noras, człowiek ogromnej wiedzy, doświadczenia, a przy tym niezwykle skromny, szczerzy i otwarty, pełen życzliwości dla innych. Profesor miał plany związane z kolejnymi artykułami, książką, projektami naukowymi, które chciał jeszcze zrealizować w przyszłości, a które niestety nigdy już nie powstaną. Pozostawił trwałą ślad w naszej pamięci.

Bibliografia

- Cohen H., *Religion und Sittlichkeit Eine Betrachtung zur Grundlegung der Religionsphilosophie*, Berlin 1907.
- Cohen H., *System der Philosophie, I. Logik der reinen Erkenntnis*, (wyd. 2), Berlin 1914.
- Hartmann N., *Myśl filozoficzna i jej historia*, tłum. J. Garewicz, [w:] N. Hartmann, *Myśl filozoficzna i jej historia. Systematyczna autoprezentacja*, Toruń 1994.
- Kiersnowska-Sucharzewska J., *Metafizyka Kanta w świetle polemiki neokantystów*, „Przegląd Filozoficzny” 40 (1937).
- Lembeck K.-H., *Platon in Marburg. Platonrezeption und Philosophiegeschichtsphilosophie bei Cohen und Natorp*, Würzburg 1994.
- Mickielewicz M., „Kłopoty z filozofią”, „Gazeta Uniwersytecka UŚ” (2016), nr 4 (234).

- Noras A.J., *Filozof czystego poznania. Rzecz o Hermannie Cohenie*, Katowice 2018.
- Noras A.J., *Historia neokantyzmu*, Katowice 2012.
- Noras A.J., *Kant a neokantyzm badeński i marburski*, Katowice 2000.
- Noras A.J., *Kłopoty filozofii*, Katowice 2015.
- Überweg F., *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, Teil 4. *Die deutsche Philosophie des XIX. Jahrhunderts und der Gegenwart*, T.K. Österreich (Hrsg.), (wyd. 12), Berlin 1923.